

D.33

DİYANET İLMİ DERGİ

PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED (SAV)
- ÖZEL SAYI -

2. Baskı



ANKARA - 2003

HZ. PEYGAMBER'İN İNSAN İLİŞKİLERİNE VERDİĞİ ÖNEM

Salih Karacabey*

İnsanların, yeryüzünde mutlu ve huzurlu yaşayabilmeleri için, öncelikle birbirleri ile ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtmaları gerekir. Bunun için de, birbirleriyle diyalogu kesmemeleri, aksine dostluğun devamını sağlayıcı tedbirleri almaları, düşmanlığa sebep olabilecek tutum ve davranışlardan sakınmaları şarttır. İnsan ilişkileri açısından Hz. Peygamber'in kendi yaşantısı ve diğer insanlara yaptığı tavsiyeler dikkatle takip edildiğinde; kendisinin her zaman olumlu davranışlar ile örnek olduğu ve insanın, hem kendi iç dünyasındaki duygu ve isteklerini, hem de kendisi ile diğer insanlar arasındaki menfaat ilişkilerini, çatışmaya dönüşmeden ve haksızlığa kapı açmadan çözmeye yönelik tedbirleri tavsiye ettiği görülür.

Özellikle peygamberlerin gönderildiği dönemlerde toplum yapısı ve bilhassa insanların birbirleri ile ilişkileri incelendiğinde, görülen manzara hiç de iç açıcı değildir. İnsanları birbirlerine yaklaştıran sevgi ve saygı gibi güzel duyguların yerini kin, düşmanlık ve nefrete bıraktığına, hak ve adalet gibi toplumun huzurunu sağlamada önemli ilkelerin ortadan kalktığına, bunlara ilaveten yönetimi elinde bulunduran kişiler ile geniş halk kitleleri arasında derin uçurumların meydana geldiğine şahit olunmaktadır. Bu da toplumların iç barış ve huzurdan ne kadar uzaklaştıklarının delilidir. Çünkü insanlarda nezaket ve güven duygusunun yok olması, sadist ve çirkin eğilimlerin artmasının önlenememesi, toplumda huzur ve barış ortamını ortadan kaldıran faktörlerin başında gelmektedir.

İnsanlık tarihi dikkatle tetkik edildiğinde, toplumların iç huzurlarını en çok kaybettikleri zamanların; o toplumda siyâsî, sosyal ya da ekonomik açıdan gücü elinde bu-

* Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

lunduranların ahlâkî davranışlardan uzaklaştıkları, bencillik duygusunun öne çıktığı, hak ve hukuk kavramlarının işlemediği dönemlere rastladığı görülür. Aynı olayları din ve peygamberler tarihi açısından değerlendirme imkanı olduğunda ise sonuç daha anlamlıdır. İnsan ilişkilerinin bozulması sebebiyle insanların bu ızdıraplarının arttığı dönemlerde, Allah'ın peygamberler göndererek, kötülük yapanları bundan vazgeçmeleri ve insanlara eziyet etmemeleri hususunda uyardığı dikkati çeker. İşte bu noktanın din ve insan ilişkileri açısından iyi değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Hız. Peygamber'in hem nübüvvet görevini üstlenmeden önce, hem de ondan sonraki davranışları ve tavsiyeleri; özelde Hız. Peygamber'in genelde ise dinin insan ilişkilerine verdiği yeri ve önemi, büyük bir dikkat ve titizlikle, geniş kapsamlı bir şekilde incelemeyi gerektirmektedir. Bu noktada hem son peygamber Hız. Muhammed, hem de ondan önceki peygamberlerin nübüvvetle görevlendirildikleri dönemlerin insan fotoğrafları dikkatli bir gözle incelenmelidir. Ayrıntıları anlatmak bu makalenin amacı dışındadır ama fotoğrafta belirgin bir şekilde insanların inanç açısından gösterdikleri yanlışlar kadar, insan ilişkilerinde de fevkalade sarsıntının yaşanmakta olduğu ve hak ihlallerinin en ileri boyutlara ulaştığı görülebilmektedir. Kaynaklarda bol miktarda örneğine rastlanabilecek olan hak ihlali olaylarının detaylarına girmeden Hız. Peygamber'in konuya verdiği önemi birkaç misal ile değerlendirmeye çalışacağız.

Dinin ortaya koyduğu ilkeler incelendiğinde neredeyse tamamının bir tek hedefe yöneldiği görülür, o da insandır. İnsana yönelik önerilerinin gayesi ise; insanın, kendi iç dünyasında mutlu ve insanların meydana getirdiği, en küçüğü olan aileden en büyüğü olan dünya milletler topluluğuna kadar, tüm insanlığın huzurlu yaşamalarına katkıda bulunmaktır. Bu yaklaşımın izleri hem inananlardan yapmaları istenen ibadetlerde hem de insanlara tavsiye edilen beşerî ilişkilerin temel kurallarında görülebilmektedir. Din konusu açılınca pek çok insanın aklına hemen bazı ibadetler gelir. Bu doğrudur ama eksik bir algılamadır. Halbuki dinden söz açılınca ibadet kadar insan ilişkilerinde dürüstlük de akla ilk gelenler arasında yer alabilmelidir. Çünkü bu da İslam Dininin öncelikle yer verdiği meseledir.

I- DİNİN ÖNCELİKLERİ

Hiçbir şüphe ve tereddüt taşımadan temiz ve sağlam bir iman ile Allah'ın varlığı ve birliğine inanıp, Hız. Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu tasdik eden Müslüman; iki ana noktadaki sorumluluklarını bilmeli ve hiç ihmal etmeden her ikisini de yerine getirmek için elinden gelen bütün çabayı göstermelidir. Bunlardan birincisi, Allah'ın emrettiği ibadetleri, yükümlülük sınırları çerçevesinde ifa etmek, ikincisi ise; yine Allah'ın emri olduğu ve O'nun rızasını kazanabilmenin yolunu açtığı için, insana ve çevreye karşı saygı noktasında duyarlı olmaktır. İnsanın her iki konu-

da da gösterdiği hassasiyet, onun inancındaki samimiyetin parametresi olarak kabul edilir. Bu bağlamda; en yakınlardan başlanarak, birlikte yaşanan insanların hepsine karşı görevlerin yerine getirilmesi ve hiçbir surette başkalarının rahatsız edilmemesine özen gösterilmesi dinin tavsiyeleri arasındadır. Yine bu çerçevede, üzerinde yaşanan ve insanlar başta olmak üzere sayısız canlılarla ortak kullanılan tabiatın; başkalarının da hakları olduğu düşünülmeden bencillik gösterilerek sadece kendi çıkarları için tahrip edilmemesi ve doğal dengesinin bozulmaması dinin talepleri arasında yerini almaktadır.

İslam dini ile ilgili yapılan açıklamalarda ağırlıklı olarak namaz, oruç, hac ve zekat gibi temel ibadetlere öncelik ve ağırlık verilir. Halbuki Hz. Peygamber'in hayatı ve bize ulaşan hadis kaynakları incelendiğinde onun, insanlar arası ilişkilere de çok geniş boyutlarda yer verdiği ve bu konuda çok hassas olduğu rahatlıkla görülebilir. Şu hadis bunun kanıtlarından sadece biridir:

Bir gün sahabe ile birlikte otururken Hz. Peygamber, “- sizce müflis kimdir?” diye sordu. Yanında bulunan sahabe: “-Bize göre müflis, bir dirhem parası ve eşyası kalmamış, bütün mal varlığını kaybetmiş kimsedir,” diye cevap verdiler. Bunun üzerine peygamber şöyle buyurdu: “-Benim ümmetinden müflis kimse: kıyamet günü namaz, oruç ve zekat gibi ibadetlerle gelen, ama aynı zamanda birine kötü söylemiş, birine iftira etmiş, diğerinin malını yemiş, bir başkasının kanını dökmüş, başka birini dövmüş olarak Allah'ın huzuruna gelip, yaptığı ibadetlerinin sevabı kötülük ettiği bu insanlara dağıtılan, hak sahibi insanların alacakları bitmeden de sevapları biterse, onların günahları alınıp üzerine yüklenen (ve böylece başkalarının günahı sebebiyle de) cehenneme atılan kimsedir,” buyurdu.¹

Hadiste de açıkça görüldüğü gibi insan ilişkilerinde iyiliğe dayalı yönlendirme, dî-nî hayatın bir parçası olarak ele alınmaktadır. Hatta ibadet konuları işlenirken bile sosyal ilişkilerin öne çıkarıldığını söylemek mümkündür. Nitekim “bir kimse yalan söylemeyi ve yalanla iş yapmayı terk etmiyorsa, Allah'ın onun yemesini içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur,”² buyurmak suretiyle; samimiyetin ve insanlara karşı yardım ve merhametin artmasına vesile olan, oruç gibi güzel bir ibadetle Allah'ın huzuruna varmak isteyen bir kimsenin, toplumu güven bunalımına düşüren kötülüklerden mutlaka uzak durması gerektiğini etkili bir üslupla ifade etmektedir.

A- ALLAH İLE İNSAN ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu makalenin kapsamı açısından iman ve ibadet konusunun detaylarının ele alınması mümkün ve gerekli görülmemekle birlikte birkaç cümle ile meselenin insan iliş-

1 Buhârî, Edeb,102; Müslim, Birr, 59; Tirmizî, Kıyamet, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 303, 334, 372.

2 Buhârî, Savm, 8; Edeb, 51.

kilerini ilgilendiren yönüne işaret etmek suretiyle asıl konuya dönmek faydalı olacaktır. İslam Dininin temel prensiplerine göre birinci öncelik insanın Allah'ın varlığı ve birliğine inanmasıdır. İmandan sonra kişiye şartları gerçekleştiğinde yerine getirmesi gereken bazı ibadetler önerilmektedir. Hz. Peygamber'in "İslam beş temel üzerine bina edilmiştir, bunlar; Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve benim Allah'ın kulu ve elçisi olduğuma şahadet etmek, namazı kılmak, zekatı vermek, Ramazan ayında oruç tutmak ve hac görevini yerine getirmektir"³ hadisi ile özetlenmiştir.

Ancak burada belki pek çok insanın bildiği ama yine de dikkatlere sunulmasında fayda görülebilecek iki mesele vardır. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber'in doğrudan insan ilişkilerini ilgilendiren bazı olaylara dikkat çekerken bile "Allah'a ve ahiret gününe inanan yapсын/yapmasın"⁴ kalıbını kullanmasıdır. Örneğin "Allah'a ve ahiret gününe inanan komşusuna eziyet etmesin, ..." ⁵ başka kalıplar ve başka hadislerle örnekleri çoğaltılabilecek bu ifadelerle Hz. Peygamber'in, insan ilişkilerinde saygı ve samimiyete dayalı mükemmelliği, inanç noktasından kişiyi motive ederek sağlamak istediği dikkati çekmektedir. İkincisi ise; farz ya da nafil cinsinden ibadetlerin hemen hepsinin doğrudan ya da dolaylı olarak insan ilişkilerine müspet katkı sağlayacak özellikler içermesidir. Her iki meselenin de insan davranışlarına etkileri başlı başına incelenmeye değer olduğu düşünülmektedir.

Allah'ın emrettiği ibadetleri yerine getiren bir Müslüman şüphesiz görevlerinin bir bölümünü yerine getirmiş olmaktadır ama henüz Allah'ın emirlerinin tamamını yerine getiren mükemmel insan olma konumunu yakalayamamıştır. Eksikler nelerdir ve nasıl tamamlanacaktır sorusunun cevabı; Hz. Peygamber'in aşağıdaki hadislerinde aranmalıdır: "Sizden birisi kendi için istediğini kardeşi için de istemediği sürece gerçek mü'min olamaz."⁶ "İman etmediğiniz sürece cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmediğiniz sürece de iman etmiş olmazsınız."⁷

"Müslüman; elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir,"⁸

3 Buhârî, İman, 1, 2; Müslim, İman, 20, 21; Tirmizî, İman, 3; Nesâî, İman, 13; Ahmed b. Hanbel, II, 26, 93.

4 Buhârî, İlim, 37; Sayd, 8; Meğâzî, 51; Nikah, 80; Edeb, 31, 85; Müslim, İman, 74-77, 130, Radâ, 62; Mütâkât, 92; Ebû Dâvud, Nikah, 44; Cihad, 131; Etîme, 5; Âdâb, 133; Tirmizî, Birr, 43; Kıyamet, 50; Diyât, 13; Nesâî, Gusûl, 2; Hacc, 109; İbn Mâce, Edeb, 4; Fiten, 9, 12; Dârimî, Etîme, 11; Eşribe, 4; Siyer, 36, 46; Ahmed b. Hanbel, I, 20; II, 161, 174, 191, 192, 267, 296, III, 46, 76; IV, 31; V, 261; VI, 284.

5 Buhârî, Rikak, 23; Nikah, 80; Müslim, İman, 75; Ebû Dâvud, Tatavvu, 5; İbn Mâce, Edeb, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 267; III, 94; V, 75, VI, 69.

6 Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 71, 72; Tirmizî, Kıyamet, 59; Nesâî, İman, 19, 33; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Dârimî, Rikak, 29; Ahmed b. Hanbel, III, 176, IV, 233.

7 Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 93, 94; Ebû Dâvud, Edeb, 131; Tirmizî, İstizan, 1; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed b. Hanbel, I, 165; II, 391, 442, 477, 495, 512.

8 Buhârî, İman, 5; Rikak, 26; Müslim, İman, 64-65; Ebû Dâvud, Cihad, 2; Tirmizî, Kıyamet, 52; İman, 12; Nesâî, İman, 8, 9, 11; Dârimî, Rikak, 4, 8; Ahmed b. Hanbel, II, 162, 187, 195.

Başka bir hadiste, “sizin hayırlınız; iyiliği umulan ve kendisinden kötülük gelmeyeceğinden emin olunanınızdır. Kötünüz ise; kendisinden iyilik ümit edilme-
yen ve kötülüğünün dokunmayacağından emin olunamayanınızdır.”⁹

“Komşusu şerrinden emin olmayan kimse cennete giremez.”¹⁰

Bir çok ayet ve hadiste tanımlanan Müslüman; Allah'a ibadet görevinin yanında insanlarla ilişkilerinde dürüst, samimi, yardımsever, hoşgörülü, başkalarına yardım eden ama yük olmamaya özen gösteren, kimseye kötülük etmeyen kendisine yapılan kötülüğü de affedebilen insandır. Dînî değerlerin yaşatıldığı ve yeteri kadar öğretilbildiği dönemlerde Müslümanların hem birbirlerine, hem de dil, din, ırk ve milliyet farkı gözetmeksizin başka insanlara karşı gösterdikleri bilinen nezaket, Hz. Peygamber'in bu hassasiyetlerinden kaynaklanmaktadır.

B- İNSAN İLİŞKİLERİNİN DÜZENLENMESİ

Din konuşulurken sadece insanın Allah'a bağlılığının ifadesi olan iman ve ibadetin ele alınması dinin gerçek kapsamını daraltmak olur. Bu konuda Hz. Muhammed'in Peygamberlik öncesi yaşayışının da dikkatli bir şekilde incelenmesi, dini doğru anlamada önemli olmakla birlikte; bilhassa kendisine peygamberlik görevi verildikten sonra öncelikle ele aldığı konuların ve bunları gündemine alma ve takip etmekteki metodunun çok iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu yapıldığında, İslam Dininin insana ne kadar değer verdiği ve toplumun huzuru için insan ilişkilerini hangi boyutlarda ele aldığı daha iyi anlaşılacaktır.

İslam'ın ilk yıllarında yaşananlar ve ilk Müslümanların o dönemin olaylarını anlatırken kullandıkları ifadelerde de Hz. Peygamber'in insan ilişkilerindeki hassasiyetini görmek mümkündür. Nitekim Habeşistan'a hicret eden ilk Müslümanlar arasında bulunan; Hz. Ali'nin ağabeyi Cafer b. Ebî Tâlib, Necâşi'nin huzuruna çağırıldığında, önceki hayatları ve Müslümanlığın getirdiklerini şöyle anlatıyordu: “Biz cehalet ve ahlaksızlığın, putlara tapmanın, leş yemenin normal görüldüğü ve kötülüğün her türlüşününün işlendiği bir topluluktan geldik. İçimizde güçlü olanlar zayıfları ezer, hakkını yerd. Sonra Allah bize bir peygamber gönderdi. ... O; bizi, sadece Allah'a ibadet etmeye çağırdı. ... doğru söylemeyi, emanete ve hakka riayet etmeyi, akraba ve komşu haklarını gözetip onlara iyi davranmayı, ... haramdan, cana kıymaktan, insanları öldürmekten, hırsızlıktan sakınmayı öğütledi. Zina-

9 Tirmizî, Fiten, 62; Ahmed b. Hanbel; II, 368.

10 Buhârî, Edeb, 29; Müslim, İman, 73; Ahmed b. Hanbel, I, 387; II, 288; III, 154; IV, 21; VI, 385.

dan, yalan söylemekten, yetim çocukların mallarını yemekten ve namuslu kadınlara zina isnadıyla iftira etmekten bizleri sakındırdı.”¹¹

Bu ifadelerin aşağı yukarı benzerlerini, henüz kendisi inanmamış olmasına rağmen Ebû Süfyan da söylemekte idi. Herakl, Hz. Peygamberi kastederek o size ne emrediyor diye sorduğunda? Ebû Süfyan “bize namazı, doğruluğu, iffetli olmayı ve akrabalarla ilişkileri kesmemeyi emrediyor” diye cevap vermişti.¹² İşte İslam’ın ve onu insanlığa ulaştırmak için görevlendirilen son peygamber Hz. Muhammed’in insana ve insanlar arasındaki olması gereken ilişkiye yaklaşımı budur. Müslüman olup da dinlerinden haberi olmayanların bu gözlükle Kur’an’ı ve Hz. Peygamber’in sünnetini yeniden okumaları ve çok iyi tahlil etmeleri gerekmektedir. Çünkü İslâm; öncelikle bireylerin ruh ve beden sağlığının korunması ve insanlar arasında karşılıklı sevgi ve saygı gibi insanları birbirlerine yaklaştıran yüksek değerler ve adalet gibi güzel bir prensip ile bütün insanlığın kucaklanarak toplumun huzurunun sağlanmasını hedefleyen bir dindir. Şunu da altını çizerek belirtmekte fayda vardır ki; din için ve din adına, hiç kimseye veya hiçbir varlığa kötülük edilmesi emredilmemiş, aksine, insanlara eziyet edenler kınanmıştır. Unutmamak gerekir ki din adına başka insanlara yapılacak en önemli teklif, dini kabul etmelerine yapılacak çağrıdır. Böyle önemli bir konuda dahi kesin tavır Allah’ın şu ayeti ile belirlenmiştir: “Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu terk edip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.”¹³ Bir başka ayette insanların inanma ve davranışlarını kontrol etme açısından Peygamber’in, tabiatıyla da ondan sonra gelen inananların, her hangi bir şekilde müdahalesinin olmayacağı ama Allah’ın; onlardan hem haberdar olup, hem de gerekli cezayı vereceğini şu ayetle açıklamıştır: “(Rasûlüm!) Sakın, Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Ancak Allah onları (cezalandırmayı) korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor.”¹⁴ Bu ayetler ışığında, insanları doğruya çağırıldıktan sonra, hür iradeleri ile yapacakları tercihlere müdahale edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Son Peygamber Hz. Muhammed insan ilişkileri meselesini birinci öncelikli problem olarak ele almış, sadece inanan insanların değil; dini, dili, ırkı, rengi, cinsiyeti, sosyal statüsü vs. farklı da olsa tüm insanların aynı haklara sahip olduklarını, aralarında ayırım yapmanın doğru olmadığını açık bir dille ve net tavırlarla ortaya koymuştur. İnsanlarla diyaloga önem veren Hz. Peygamber, aralarında hiç-

11 el-Fârûkî, İsmail Râci-Luis Lâmia, *İslam Kültür Atlası*, s. 138.

12 Buhâri, *Bed’ü'l-Vahy*, 1.

13 Bakara, 2/256.

14 İbrahim, 14/42.

bir ayırım yapmaksızın insanların birbirleri ile münasebetlerinin sağlam prensiplere bağlanmasını ve sonradan taraflardan hiç birini rahatsız etmeyecek bir zeminde tutulmasını istemiş ve bunun ölçülerini de herkesin anlayabileceği üslupla ortaya koymuştur.

İnsanın gönlünün kırılmasını bile istemeyen ve herhangi bir şekilde kuşkuya düşürülmesinin dahi doğru olmayacağını ihtar eden Hz. Peygamber buyuruyor ki: *“Bir yerde üç kişi iseniz, başka insanlarla bir araya gelinceye kadar; içinizden ikisi, üçüncüyü dışarıda bırakarak kendi aralarında gizli konuşmasınlar. Çünkü bu durum diğer arkadaşı üzer”*.¹⁵

II- İNSAN İLİŞKİLERİNDE TEMEL ÖGELER

Kur'an ve sünnet ölçüğünde insan ilişkileri incelendiğinde çok geniş ve bir makalenin hacmine sığmayacak çalışma ortaya çıkar. Teferruatı daha kapsamlı bir çalışmada ele alınacak konunun temel unsurlarından birkaç tanesine hadisler ışığında yer vereceğiz. İnsanın insanla diyalogunda öncelikle kişinin kendini tanıması ve değerlendirmesi, kendini tartarak başkaları ile diyalog kurması ve herkesi sevemese bile saygı göstermesini bilmesi galiba meselenin vazgeçilmez unsurlarıdır.

A- İNSANIN KENDİNİ BİLMESİ, ŞAHSİYET VE KARAKTERİNİ KORUMASI

İnsanlar arası ilişkilerin sağlıklı oluşması ve devam etmesinde birlikte yaşayan herkesin üzerine düşen sorumluluklar vardır. İhtiyaç halinde başkalarından yardım beklemeyi düşünen kişi, öncelikle kendisine başvurulduğunda başkalarına yardım etmekte tereddüt göstermemelidir. İnsan ilişkilerinde müspet anlamda ilk adımı atan kişi olmak önemlidir. Erdemli insandan beklenecek olan tavır budur. Nitekim henüz kendisine nübüvvet görevi verilmeden önceki hayatı göz önüne getirildiğinde Hz. Peygamber'in insanların güven, sevgi, saygı ve sempatisini kazanacak üstün ahlâkî ve insânî tavırlar içerisinde olduğu görülür. Tarih kitaplarında bu erdemlerle ilgili pek çok örnek olay nakledilmektedir. Kendisine nübüvvet görevi verilmesinin ilk günlerinde kendisine verilen görevin ağırlığı ve karşılaşılabileceğini tahmin ettiği gelişmelerin kaygısını çekerken onu tesellî mahiyetinde Hz. Hatice'nin söylediği şu sözler Hz. Peygamberin kişiliğini tanıtmak açısından önemli ve anlamlıdır. *“...-öyle deme, sevin! Vallahi, Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen akrabalarına bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, kendi işini görmekten aciz olanların bakımını üstlenirsin, fakir ve muhtaçlara elinden gelen yardımı yapar hiç kimsenin ka-*

15 Buhârî, İstizân 47; Müslim, Selâm, 37, 38; Ebû Dâvud, Edeb, 24; Tirmizî, Edeb, 59; İbn Mâce, Edeb, 50; Dârimî, İstizân, 28; Ahmed b. Hanbel, I, 375, 425, 430, 432, 438, 460, 462, 464, 465; İmam Malik, Kelâm, 13-14.

zandıramayacağını kazandırırın. Misafirlere ikram eder, onları ağırlarsın, hak-tan gelen felaketler (tabii afetler) karşısında insanlara yardım edersin.”¹⁶

Kişinin kendisini bilmesi kadar üstün ve güzel bir erdem yoktur. Kendisine yeterince saygısı olmayıp hem yaratıcı hem de insanlık nezdinde kendi konumunu iyi değerlendiremeyen insanın başkalarına faydalı olabilmesi düşünülemez. İnsan ilişkilerinde müspet gelişme, öncelikle bireylerin başkalarına karşı niyet ve davranışlarını olumlu hale getirmeleri ile sağlanabilir. Bu durumda, toplum boyutunda insan ilişkilerinin olumlu bir çizgi takip etmesi, fertlerin davranışlarının müspet bir seyir izlemesi ile mümkün olacaktır. Öyleyse öncelikle bireyin hayat tarzı yüksek ahlâkî değerlere göre şekillendirilmelidir.

Allah'ın insanlara gönderdiği vahyi tebliğ etme ve bu çerçevede Allah'a ibadeti yaparak öğretme görevi olan Hz. Peygamber, “şüphesiz peygamberde size güzel bir örnek vardır”¹⁷ ayeti çerçevesinde, aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkilerde de uyulması gereken bir örnektir. Zira görevleri arasında insan ilişkilerinin temiz ve güzel bir ahlâkî temele oturtulmasının bulunduğunu Hz. Peygamber şu hadisi ile ifade etmektedir: “Ben sadece güzel ahlâkî tamamlamak için gönderildim.”¹⁸ Onun sadece nübüvvetten sonraki değil önceki hayatında da, insanlarla olan ilişkilerinde hiçbir problem, kınanacak herhangi bir ahlâkî kusuru yoktur. Aksine güzel ahlak ve güvenilirlik noktasındaki şöhreti Mekke sınırlarını aşacak kadar yaygın ve meşhurdur. Onu tanıyanlar “o, ahlâkî açıdan inanların en güzeli idi,” diye tanımlamaktadırlar.¹⁹ Hz. Peygamber ise kendisine inananlara ısrarla ahlâkî davranışlarda hassas olmalarını öğütlemekte ve “Müminlerin iman yönüyle en mükemmel olanı, ahlâkî en güzel olanıdır,” buyurmak²⁰ suretiyle Allah'a inancı sağlam olan bir kişinin, aynı zamanda insanlara karşı davranışlarında da ahlâkî mükemmelliğe ulaşması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sadece Hz. Peygamberin bu ifadesi değil, ondan önceki peygamberlerin de her birinin kişiliği ve ahlâkî durumu incelendiğinde insan ilişkilerinde kusursuz denilebilecek mükemmelliği yaşamış insanlar oldukları görülür. İçlerinde kötü huylu, ahlaksız, hırsız, sahtekar vs. gibi, erdemli insana yakışmayacak davranışlarla tanınan ve böyle bir kusurdan dolayı çevresindeki insanlar tarafından dışlanan hiçbir peygamber yoktur. Hepsi insanî değerler noktasında çok hassasiyet göstermektedirler. Toplum

16 Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 3; Kefalet, 4; Menakıbu'l-Ensar, 5; Tefsîr-i Sûre, 96/1; Tabîr, 1; Müslim, İman, 252; Ahmed b. Hanbel, VI, 223.

17 Ahzâb, 33/21.

18 Ahmed b. Hanbel, II, 381; İmam Malik, Husnül-Huluk, 8.

19 Buhârî, Edeb, 112; Müslim, Mesâcid, 267; Edeb, 30; Ebû Dâvud, Edeb, 1; Tirmizî, Birr, 69; Ahmed b. Hanbel, III, 270; VI, 236; 246.

20 Buhârî, Edeb, 38, 39; Ebû Dâvud, Sünnet, 14; Tirmizî, Radâ 11; İman, 6; İbn Mâce, Zühd, 31; Dârimî, Rikâk, 74; Ahmed b. Hanbel, II, 250, 472, 527, V, 89; VI, 47, 99.

içerisinde insanın yüzünü kızartacak davranışlardan uzak durdukları gibi insanlara da aynı şeyi öğütlemektedirler. Nitekim Hz. Peygamber; Adem'den bu güne kadar bütün peygamberlerin insanlığa getirdikleri üstün değerlerin ortak noktası "*utanmaz isen bildiğini yap,*" ilkesidir, buyurmaktadır.²¹ İnsanlara söylediklerinin aksini yapan ve öyle yaşayan hiçbir peygambere rastlamak mümkün değildir.

Hz. Peygamber'in üzerinde durduğu hususlardan biri de Müslüman olan kişinin samimi ve iyi niyetli olmasıdır. Bu samimiyet; hem inanç ve ibadetteki ihlas, hem de insanlara karşı içten davranışları kapsamaktadır. Nitekim Sahabeden Cerir b. Abdullah'ın "*namaz kılmak, zekat vermek ve her bir Müslüman'a karşı samimi davranma konusunda Hz. Peygambere biat ettim,*"²² derken kastettiği mana budur. Bu düşünceyi destekleyen başka bilgiler de bulunmaktadır. Hadisin başka bir rivayetinde aynı sahabe; "*Ben Müslüman olmak üzere sana biat edeceğim, dedim. Peygamber bana, her bir Müslüman'a samimi davranmamı da şart koştu. Ben bu şart üzerine de biat ettim,*" demektedir.²³ İman ve insan ilişkileri konusunda önemli ipucu verecek olan bu hadise yakın anlamda ve aynı konuyu vurgulayan başka bir rivayet diğer kaynaklarda daha kapsamlı yer almaktadır. Bu rivayette Hz. Peygamber; "*Din samimiyettir, buyurunca yanında bulunanlar kime karşı samimi olmaktadır Ey Allah'ın Elçisi dediklerinde, o; Allah'a, Allah'ın elçisine, Allah'ın kitabına, Müslümanların önderlerine ve bütün Müslümanlara karşı samimi olmaktadır,*"²⁴ buyurmuştur.

İnsan ilişkilerinde samimi olmayı tavsiye eden ve kendisi de her açıdan mükemmel bir örnek olan Hz. Peygamber, bu samimiyet ve içtenliğin kişinin kendi aleyhine kurulan tuzaklar karşısında da duyarsız ve tepkisiz olması anlamına gelmediğini açık bir dille anlatmaktadır. İnsanın iyi niyetinin kötüye kullanılmasına fırsat vermesi gerektiğine Hz. Peygamber şu veciz uyarı ile işaret etmektedir: "*Mü'min bir delikten iki kere sokulmaz.*"²⁵ Hadis fiili nehiy şeklinde de rivayet edilmiştir. O şekilde okumak da mümkündür. O zaman anlamı "*mü'min bir delikten iki kere (zehirli hayvana) sokulmamalıdır,*" anlamına gelir ki bu da yine manidardır. Bu ifade ile Hz. Peygamber; aklı başında bir mü'minin insanlar hakkındaki gözleminde dik-

21 Buhârî, Enbiya, 54; Edeb, 78; Ebû Dâvud, Edeb, 6; İbn Mâce, Zühd, 17; Ahmed b. Hanbel, IV, 121, 122, V, 273; İmam Malik, Sefer, 46.

22 Buhârî, İman, 43; Mevâkıfussalat, 3; Zekat, 2; Müslim, İman, 97; Nesâî, Biat, 16, 17; Dârimî, Biat, 9.

23 Buhârî, İman, 43; Şurut, 1; Ahkam, 42; Müslim, İman, 98, 99; Ebû Dâvud, Edeb, 59; Nesâî, Biat, 6; Ahmed b. Hanbel, IV, 357, 358, 361.

24 Müslim, İman, 95; Ebû Dâvud, Edeb, 59; Tirmizî, Birr, 17; Nesâî, Biat, 31; Dârimî, Rikak, 41; Ahmed b. Hanbel, I, 251; II, 294; IV, 102.

25 Buhârî, Edeb, 83; Müslim, Zühd, 63; Ebû Dâvud, Edeb, 29; İbn Mâce, Fiten, 13; Dârimî, Rakâik, 15; Ahmed b. Hanbel, II, 115.

katli olması, insanlara karşı olması gereken iyi niyeti sebebiyle bir defa yanılrsa da, bundan sonra muhataplarının kişiliklerini tahlil etme imkanı bulacağından aynı kişi ya da kişiler tarafından bir kez daha aldatılmaması gerektiğini, çünkü bundan sonrasının iyi niyetten dolayı yanılmak değil, gafletinin sonucu başına gelen bir hadise olacağını anlatmaktadır. Hadisin sebebi vürûdu hakkında anlatılan olay da bunu ifade etmektedir.²⁶

Kendi iç dünyasını hem Allah'a iman ve ibadet hem de insanlara karşı davranışlarında samimi olabilecek şekilde hazırlayan kişinin dışa dönük faaliyetlerinde dikkat etmesi gerekenler konusunda da Hz. Peygamber'in tavsiyeleri vardır.

B. İNSANLARA KARŞI GÖREV VE SORUMLULUKLAR

Hz. Peygamber kendi örnek yaşantısıyla insanın, Allah'a olan iman ve ibadet boyutundaki bağlılığını, dünya hayatını da ihmal etmeden sürdürebileceğini en mükemmel bir şekilde göstermiş ve kendisine inananlara buna dikkat etmeleri gerektiğini de öğütlemiştir. İbadet ve sosyal hayatını programlamada aşırılıklardan uzak, bir anlamda dünya-ahiret dengesini çok iyi kurmak suretiyle; insanın hem dünyadaki istek ve ihtiyaçlarını meşruiyet içerisinde karşılayabileceğini, hem de inançlarıyla çelişkiye düşmeden yaşayarak, ruh ve beden sağlığı yerinde insanlar olunabileceğini göstermiştir.

Kendisinin farzların dışında geceleyin kıldığı namazları öğrenen sahabeden birkaç kişi, kendilerinin daha fazla ibadet yapmaları gerektiğini düşünerek günlük hayatlarında ibadete daha çok yer veren bir program üzerinde konuşmuşlardı. Bunu duyan Hz. Peygamber, sahabenin bu kararını yanlış bulmuş ve hayatın dengede tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Hadis kaynaklarında olay şu şekilde anlatılır: "Sahabeden üç kişi Hz. Peygamber'in evine gelerek onun geceleyin yaptığı ibadetler hakkında bilgi almak istediler. Kendilerine bilgi verilince -Allah, Peygamber'in geçmiş günahlarını affettiği gibi gelecekte işlemediği muhtemel günahları da affetmiştir. O, bu kadar ibadet yapıyorsa bizim daha fazla yapmamız gerekir diye düşünerek daha çok ibadet yapmaya karar verdiler.- içlerinden biri:

- Ben geceleri daima namaz kılacağım! Diğeri;
- Ben ömür boyu her zaman oruç tutacağım! Üçüncü kişi de:
- Ben de kendimi ibadete adayıp hiç evlenmeyeceğim! Dedi.

Onların bu sözlerini duyan Hz. Peygamber yanlarına gelerek; "sizler şu kararları alan kimselersiniz; ama, dikkat edin içinizde Allah'tan en çok korkan ve Allah'ın emirlerini yerine getirme ve yasaklarından sakınma noktasında en titiz davranan kimse benim. Ona rağmen benim oruç tuttuğum da olur, tutmadığım

²⁶ Bkz. Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, XI, 470.

da; gecenin bir bölümünde namaz kılar kalan kısmında yatıp uyurum ve hanımlarla evlenirim. İşte benim sünnetim budur. Her kim sünnetimden yüz çevirse o benden değildir.”²⁷

Kendisini ibadete vermiş gözükererek yakınlarına ve içerisinde yaşadığı topluma karşı yapması gereken görevleri ihmal eden insanın sığınacağı bir mazeret bulması zor olacaktır.

Diğer taraftan insana yapılan yardım ve iyiliğe aynı şekilde karşılık vermek veya iyilik ve en azından kötü davranmamanın insana kazandırdığı büyük değerler olduğu Hz. Peygamber tarafından ifade edilmiştir. Bir hadiste “Herhangi bir Müslümanın hakkında dört kişi müspet anlamda şahitlik ederlerse Allah da o Müslüman kişiyi cennetine koyar.”²⁸ buyurmaktadır. Yine insana yönelik yapılan işlerin üstün bir değer olduğunu açıklayan hadislerden birisi de Hz. Peygamber’in; “Yedi gurup insanı hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde Allah kendi arşının gölgesinde gölgelendirir. Bunlar; halkı arasında adaletli davranan devlet başkanı, kalbi mes-citlere bağlı olan adam, Allah’a ibadet ederek yetişen genç insan, Allah için birbirlerini seven, o sevgiyle bir araya gelip onunla ayrılan iki adam, güzel ve soylu bir kadın kendisini davet ettiği halde –Ben Allah’tan korkarım deyip uzak duran adam, kimsenin bulunmadığı bir ortamda yalnız başına iken Allah’ı zikredip gözlerinden yaş döken adam ve sağ eliyle verdiğini sol eli bilmeyecek kadar gizlilik içerisinde muhtaçlara yardım eden adam,”²⁹ hadisidir. Dikkat edileceği gibi hadiste samimiyet ve insan ilişkileri ağırlıklı olarak ele’ alınmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberi’n sünnetinde her insanın kendi imkanları ölçüsünde başkalarına iyilik yapabileceği ifade edilmektedir. “Her Müslüman’a sadaka vermek vaciptir...”³⁰ buyurur.

İnsanlara yapılabilecek iyilikler sadece paraya dayalı bir şey de olmayabilir. Hz. Peygamber “her iyilik bir sadakadır”³¹ hadisinde de belirtildiği üzere insanlar arası ilişkilerin, dostlukların ve iyiliklerin hepsinin maddi bir değerinin olması da gerekmemektedir. Bir başka hadiste iyiliğe dayalı insan ilişkilerinin çok değişik yönlerine işaret edilmektedir. “Yoldan, insanlara zarar verebilecek bir şeyin kaldırılması”³², “insanlara güler yüz gösterilmesi”³³ ve “... hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı

27 Buhârî, Nikah, 1; Müslim, Nikah, 5; Nesâî, Nikah, 4; Dârimî, Nikah, 3; Ahmed b. Hanbel, III, 241.

28 Buhârî, Cenâiz, 85; Şehadet, 6; Nesâî, Cenaiz, 50; Ahmed b. Hanbel, I, 22, 30, 46.

29 Buhârî, Ezan, 36; Rikak, 24; Zekat, 16; Hudud, 19; Müslim, Zekat, 91; Tirmizî, Zühd, 53; Nesâî, Kuzat, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 439; İmam Malik, Şiir, 4.

30 Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İmam Malik.

31 Buhârî, Edeb, 33; Müslim, Zekat, 52; Ebû Dâvud, Edeb, 60; Tirmizî, Birr, 45; Ahmed b. Hanbel, III, 344; 360; IV, 307.

32 Buhârî, Mezalim, 24, 28; Müslim, İman, 58, Birr, 38; Ebû Dâvud, Edeb, 160; Tirmizî, İman, 6; Nesâî, İman, 16; İbn Mâce, Mukadime, 9; Edeb, 7; Ahmed b. Hanbel, II, 379, 445, V, 17.

33 Ahmed b. Hanbel, III, 344, 360.

bir söz söyle”³⁴ ayetinde de belirtildiği gibi maddî yardım bekleyen bir insanın o ihtiyacının karşılanamayacağı durumlarda dahi ona güzel sözler söylenebilmesi ve kırılmamasına dikkat edilmesi, bu kategoride ele alınabilir.

1- Sorumlulukların Bireyselliği

Müslümanlıkta insan, öncelikle birey olarak ön plana çıkarılmakta ve insanlar, hem dînî hem de sosyal kurallardan öncelikle bireysel olarak sorumlu tutulmaktadır. İman ve ibadet gibi kul ile Allah arasındaki münasebet de, kişinin sosyal hayata katılımı ve sorumluluğu da, ister dünyaya ister ahirete ait olsun suç ve ceza da bireyseldir. Bu anlamda Kur'an açık beyanda bulunmakta ve *“Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkar, başka birinin günah yükünü üstlenmez ...”*³⁵ buyurulmaktadır. Herhangi bir kimsenin inanması ya da inanmaması başkalarına fayda veya zarar vermediği gibi, kimsenin inanmamasının sorumluluğu da başkalarına ait değildir. Dolayısıyla öncelikle insanlar bizzat kendilerine yönelik bir değerlendirme yapmak durumundadırlar. Dinin muhatap aldığı varlık, birey olarak insandır. Bu bakımdan sorumluluklar öncelikle bireyseldir. Topluma ya da insanlığın tümüne ulaşmak bireyden hareketle sağlanmaktadır. İnsan birey olarak sorumludur ve birey olarak önemlidir.

Şu noktaya da dikkat etmek gerekmektedir. Allah ibadetlerde de, sosyal hayatta da insanları kabiliyet ve imkanları ölçüsünde sorumlu tutmaktadır. Bilindiği gibi bazı ibadetlerde bile bu hususa bilhassa işaret edilmektedir. Örneğin zekat ve hac gibi ibadetleri ancak zengin sayılabilecek kadar mal varlığı bulunan Müslümanlar yerine getirmekle sorumludurlar. Sosyal alanda da sorumlulukların bireyselliği ve herkesin kendi görevini yerine getirmek durumunda olduğu Hz. Peygamber'in *“hepiniz yöneticisiniz ve her biriniz yetki alanınızdan sorumlusunuz. Devlet başkanı yöneticidir ve halkından sorumludur. Bir aile reisi de yöneticidir ve ailesinden sorumludur. Ev hanımı da yetkili olup evinden sorumludur. Hizmetçi de adına çalıştığı kimsenin malının çobanıdır ve o da patronun malından sorumludur. Hepiniz çoban gibisiniz ve emriniz altındakilerden sorumlusunuz.”*³⁶ hadisi ile çok veciz bir ifade ile açıklanmıştır.

Günümüzde insanların karşılaştıkları problemlerin büyük çoğunluğunun kaynağında insan ilişkilerinde fertlerin sebep olduğu sıkıntılar yatmaktadır. Üstelik insanla-

34 İsrâ, 17/28.

35 İsrâ, 17/15.

36 Bkz. Buhârî, Cuma, 11; Cenâiz, 32; İstikraz, 20; İtk, 17, 19; Vasâyâ, 9; Nikah, 81,90; Ahkam, 1; Müslim, İmâret, 20; Ebû Dâvud, İmaret 1, 13; Tirmizî, Cihâd, 27; Ahmed b. Hanbel, II, 5, 54, 55, 111,121.

rın büyük çoğunluğunun bildiği ve bireysel konuşmalarda rahatlıkla da kabul ettiği bu eksiğin giderilmesi ile ilgili önerilerde de aşağı yukarı mutabakat bulunduğu söylenebilir. Ama hiç kimse hatayı kendisinde görmediği için önerilere kendisini katmamakta, kendi dışında birilerinin bunları yerine getirmesini istemektedir. Herkesin kanaati böyle olunca, hataların tespitini yapan ve çözüm önerilerinde bulunan insanların sayısında artış görülürken, bunları hayata geçirecek ve topluma örnek olacak erdemli insanları bulmakta güçlük çekilmektedir.

2- Toplum Hayatında Bireysel Sorumluluğun Genişleme Alanı

İnsan toplulukları fertlerden oluşmaktadır. Toplum içerisinde en küçük insan grubu ailedir. Aile toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Büyük toplumu meydana getiren milletlerin aile yapısı ve aile fertleri arasındaki iletişimin sağlıklı olup olmaması aynı zamanda toplumun ilişkilerinin şekillendirilmesinde birinci derecede etkilidir. İnsan ilişkilerinin sağlıklı olması, aile ve yakın çevreden başlamak üzere, her ferdin kendi üzerine düşen sorumluluğu öncelikle yerine getirme gayreti içerisinde olması ile doğru orantılıdır. Aksi taktirde herkes, iyilikleri bir başkasından beklemekle kalmayıp; kendileri hiçbir yükümlülüğün altına girmedikleri halde, sorumlulukları başkalarına yıkabilmektedirler. Böylece toplumda, fertlerin büyük çoğunluğu bencilleşmekte ve topluma yansıyan bazı işlerde üzerine düşeni yapmadığından bütün bir toplum zarar görebilmektedir.

Temel prensip olarak sorumluluk bireyseldir ama insanın durumuna ve statüsüne göre sorumluluk alanı genişlemektedir. Kişinin ailesi ve çocukları, annesi, babası, yakınları gibi sosyal çevresini oluşturan kimselere karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları vardır. Bunların detayları bir çok ayet ve hadiste yer almakla birlikte müstakil eserlerde de ayrıntılı bilgi bulunabilir. Ancak burada konuyu, meselenin özünü ortaya koyan bir hadisle bağlayalım. Hz. Peygamber buyuruyor ki; *"Her kim müspet anlamda örnek bir davranış ortaya koyar da, kendisinden sonra onunla amel edilirse, yaptığı güzel şeyin sevabını aldığı gibi o davranışı örnek alarak iyilik yapanların sevabından da kendisine bir pay verilir, ama onların sevabından hiçbir şey eksilmez. Her kim de menfi bir davranış ortaya koyarsa kendi davranışının cezasını üstlendiği gibi kendisini örnek alarak o davranışı sürdürenlerin günahlarından kendisine bir pay verilir, ama onların günahından bir şey eksilmez."*³⁷ Bu hadis doğrudan kötülük etmenin bir sorumluluğu olduğu gibi başkalarına kötü örnek olmanın da kişiye yüklediği bir mesuliyetin varlığını ortaya koymaktadır.

37 Müslim, İlim, 15; Zekat, 69; Nesâî, Zekat, 64; Ahmed b. Hanbel, IV, 357, 359, 360.

C- DİYALOG

Allah'ın her peygamberi öncelikle kendisini tanıyan ve kendisinin de tanıdığı bir toplumda görevlendirmiş olduğu dikkat çekicidir. Ömrünün kırk yılını Mekke'de geçiren ve onları iyi tanıyan ve onlar tarafından her yönüyle çok iyi tanınan Hz. Peygamber; nübüvvetle görevlendirilirken öncelikle Mekke dışına gönderilmemiştir. Öyle ise topluma din anlatacak kişilerin o toplumu her yönüyle iyi tanıması ve toplumun her kesimi ile diyalog içerisinde olması, aynı zamanda toplum tarafından müspet davranışları ve sağlam karakter yapısı ile yeteri kadar tanınması gerekmektedir.

İnanç boyutu dışında insan ilişkileri noktasında peygamberlerin insanlara neleri teklif ve tavsiye ettiklerine dikkatle incelemek gerekir. Nitekim peygamberlerin her birinin, Allah'ın emri olarak, insan ilişkilerini en üst düzeyde ele aldıklarını görmek mümkündür. Onların, insanlardan uymalarını istedikleri kurallar arasında Allah'a imandan sonra ilk sırayı, insanlar arasındaki diyalog ve insan ilişkilerinin geliştirilmesi almaktadır. Hz. Peygamber'in şu ifadesi kendisinin konu üzerinde ne kadar titizlikle durduğunu anlamaya yardımcı olabilir. Kendisine İslam'da hangi amel daha üstündür diye soran kişiye o; "*insanlara yemek yedirir ve tanıdığın-tanımadığın herkese selam verirsin,*"³⁸ diye cevap vermektedir. İnsanların buradan almaları gereken mesaj; tanıdıkların ile diyalogu koparmaz, henüz tanımadığın başka insanlarla da diyalog kurmaya çalışırsın, olsa gerekir.

1- Herkesle Diyalogun Yolunu Aramak

Bu meseleyi en özlü bir şekilde açıklayan belki de Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "*İman etmediğiniz taktirde cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmeyen süreçte de iman etmiş olmazsınız. Davranış haline getirdiğiniz zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamlaşmayı yaygın hale getirin.*"³⁹

Unutulmaması gereken şey şudur: Hz. Peygamber hem tanıdık insanların birbirleri ile diyalogunu kesmemeleri için her fırsatı değerlendirmelerine dikkat çekerken, tanışmayan insanların da birbirlerine mesafeli durmak yerine tanışmanın ve yeni dostluklar kurmanın kapılarını aralamalarını tavsiye etmektedir. Yukarıdaki hadisler Hz. Peygamber'in insan ilişkilerine ne kadar önem verdiğinin delilidir. Çünkü tanıdık ve tanımadık herkese selam vermenin getireceği şey; birbirlerini tanımayan insanlar arasında diyalogun başlaması, tanıyanlar arasında da mevcut olan diyalogun kesintiye uğramadan devam etmesidir.

38 Buhârî, İman, 20; İstizan, 9, 19; Müslim, İman, 63; Ebu Dâvud, Edeb, 131; Nesâî, İman, 12; Ahmed b. Hanbel, II, 169.

39 Müslim, İman, 93; Ebu Dâvud, Tirmizî, Et'ime, 45; Kıyâmet, 56; Nesâî, İbn Mâce, Mukaddime, 9; Edeb, 11; Ahmed b. Hanbel, I, 165, 167, II, 391, 442, 447, 495, 512.

Arkadaşlar ve akrabalar arasında diyalogun sürdürülmesi hususunda her zaman karşılık beklemeden hareket edilmesi konusunda da Hz. Peygamber'in dikkat çektiği görülmektedir. Çünkü böyle bir beklenti durumunda taraflardan birinin herhangi bir sebeple ihmali, insanlar arası dostluğun ve diyalogun kesilmesine sebep olabilmektedir. Bu duruma düşülmemesi için Hz. Peygamber; *"Gerçek anlamda sıla-i rahim yapan kişi akrabalarının ziyaretlerine karşılık veren kişi değildir. Doğrusu gerçekten sıla-i rahim yapan kişi, akrabaları kendisi ile bağlarını ve ziyaretlerini kestiği zaman da onlarla diyalogu sürdüren kişidir,"*⁴⁰ buyurmaktadır.

2- Diyalog İçin Doğan Fırsatları İyi Değerlendirmek

İnsanların başkalarının yakın ilgilerini bekledikleri ve o günlerde yanında olanları daha çok hatırladıkları zamanlar vardır. Bunlar başta en sıkıntılı olduğu zamanlar olmak üzere bazen de mutlu olup bu mutluluklarını paylaşmak istedikleri zamanlardır. Hz. Peygamber'in bazı tavır ve tavsiyeleri bu gözle değerlendirildiğinde önemli ve anlamlı sonuçlar çıkabilir. Örnek olarak şu hadisi zikredebiliriz; *"Müslüman'ın Müslüman'da altı hakkı vardır. Bunlar; karşılaştığında selam vermek, selam verdiğinde selamını almak, hapsirdiği zaman Elhamdülillah derse 'yerhamukellah' demek, (iyi dilekte bulunmak), davet ettiğinde davetine icabet etmek, hasta olanı ziyaret etmek, ölünce cenazesine gitmek."*⁴¹ Hadisin diğer rivayetinde selam vermek ve almak birlikte değerlendirilerek beş şey olarak zikredilmiştir.⁴²

Böylesi zamanlarda insanların yanında olmanın ne kadar önemli olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Dikkat edilirse pek çok meselede olduğu gibi Hz. Peygamber insan ilişkilerinin olumlu gelişmesine katkıda bulunacak bu olayları 'hak' gibi önemli bir ifade ile ortaya koyarak değerlerin yaşatılmasına önem verilmesini istemiştir.

3- Diyalogu Kesecek Davranışlardan Sakınmak

Hız. Peygamber, insanlar arasında diyalogun kesilmesine sebep olacak davranışlardan sakınılmasını ve her ne sebeple olursa olsun kesilen diyalogu yeniden tesis etmenin gerekliliğini ısrarla vurgulamaktadır. *"Müslüman'ın din kardeşine üç günden fazla dargın durması helal olmaz. Öyle ki bunlar karşılaşırlar; biri bir tarafa diğeri öbür tarafa döner. İkisinden en hayırlısı selama önce başlayandır."*⁴³ Hz. Peygamber bir başka hadisinde daha geniş kapsamlı bir ifade ile *"Birbirinize kin gütmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize darılıp sırt çevirmeyiniz,*

40 Buhârî, Edeb, 15; Ebû Dâvud, Zekat, 45; Tirmizî, Birr, 10; Ahmed b. Hanbel, II, 162, 190, 193.

41 Müslim, Selam, 6; Ahmed b. Hanbel, II, 68.

42 Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Selam, 4-6; İbn Mâce, Cenâiz, 1.

43 Buhârî, Edeb, 57, 62, İstizân, 9; Müslim, Birr, 23, 25, 26; Ebû Dâvud, Edeb, 47; Tirmizî, Birr, 21, 24; İbn Mâce, Mukaddime, 7; Ahmed b. Hanbel, I, 176, 183; III, 110, 165, 199, 209, 225; IV, 20, 327, 328; V, 416, 421, 422.

Allah'ın kulları! Kardeş olunuz, Müslüman'ın, kardeşine üç gecedен fazla dargın durması helal olmaz” buyurmaktadır.⁴⁴

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Sû-i zandan sakının, çünkü o, sözlerin en yalan olanıdır. Birbirinizin eksiğini ve ayıbını aramayın, yine birbirinizin özel hayatını araştırmaya kalkışmayın. Birbirinize haset etmeyin, sırt çevirmeyin ve buğz etmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun.”⁴⁵

Kişi, kendisi başkaları ile diyalogunu canlı tuttuğu gibi başka insanların da aynı kaptan girmelerine yardımcı olması gerekir. Bunun aksini yapmak dinen hoş olmayan davranıştır. Hz. peygamber şöyle demektedir; “Kıyamet günü Allah'ın huzurunda insanların en kötülerinden birinin, dünyada iken halk arasında birine bir yüzle başkasına başka bir yüzle varan iki yüzlü insanların olduğunu görürsün.”⁴⁶

4- Kesilen Diyalogu Yeniden Kurmak İçin Acele Etmek

İlişkiler her zaman bir düzeyde gitmeyebilir, istenmeyen ve kasit olmayan bir sebeple de olsa bazen insanlar arasında dargınlık meydana gelebilir. Bu durumda yapılacak olanı Hz. Peygamber en kısa zamanda buna son vermek olarak açıklamakta ve bunu tavsiye etmektedir. Bilhassa buna öncülük edenin daha iyi bir iş yapmış olacağını da beyan ederek barışmayı kolaylaştırdığı dikkati çekmektedir. “Müslüman'ın din kardeşine üç günden fazla dargın durması helal olmaz. Öyle ki bunlar karşılaşirlar biri bir tarafa diğeri öbür tarafa döner. İkisinden en hayırlısı selama önce başlayandır.”⁴⁷ Hadisin başka bir rivayetinde “Bir Müslüman'ın kardeşine üç günden fazla dargın durması helal olmaz,” ilavesi yer almaktadır.⁴⁸

D- İNSANA SAYGI VE İYİ DAVRANMA

Toplumun huzuru, birlikte yaşayan insanların birbirlerine karşı sevgi, saygı ve hoşgörü ile bakmaları, aralarında haksızlık ve adaletsizliğin olmaması, bireysel hak ve özgürlüklere saygı gösterilerek birbirlerini rahatsız etmemeye özen göstermeleri; bunlara ilaveten, hiçbir karşılık beklemeden, gerektiğinde birbirlerine her türlü yardımı yapabilmeleri ile sağlanabilir. Toplumun huzurunu temin etmek için bireyin göstermesi gereken müspet davranışlar; sevmek, saymak ve yardım etmek şeklinde üç

44 Buhârî, Edeb, 57, 62; Müslim, Birr, 23, 25, 30, 31; Ebû Dâvud, Edeb, 47; Tirmizî, Birr, 21, 24; İbn Mâce, Mukaddime, 7; Ahmed b. Hanbel, I, 176, 182; III, 110; IV, 326, 327; V, 416.

45 Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 23, 24, 28, 30-32; Ebû Dâvud, Edeb, 47; Tirmizî, Birr, 24; Ahmed b. Hanbel, I, 3, 5; II, 277, III, 110; İmam Malik, Husnü'l-Huluk, 14, 15.

46 Buhârî, Edeb, 52; Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İmam Malik.

47 Buhârî, Edeb, 57, 62, İstizân, 9; Müslim, Birr, 23, 25, 26; Ebû Dâvud, Edeb, 47; Tirmizî, Birr, 21, 24; İbn Mâce, Mukaddime, 7; Ahmed b. Hanbel, I, 176, 183; III, 110, 165, 199, 209, 225; IV, 20, 327, 328; V, 416, 421, 422.

48 Buhârî, Edeb, 57.

kelimede formüle edilebileceği gibi, sakınılması gereken menfi hareketler ise şu üç kelime ile özetlenebilir; hiç kimsenin malına, canına ve namusuna göz dikmemek.

İnsanın başkalarına karşı görev ve sorumluluğu; kendisi onun haklarına saygı göstermekle bitmemekte; buna ilaveten, gücünün yettiği ölçüde başkalarının tarafından da saygı gösterilmesini sağlamaya çalışmak gibi bir görevi de bulunmaktadır. Daha genel bir ifade ile; evrensel değerler ölçüsünde, bireyin hak ve özgürlüklerine saygı göstermek ve bunun başkaları tarafından da ihlal edilmesine mani olmaya çalışmaktır. Hz. Peygamber; *“Müslüman Müslüman’ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu zalimin elinde yarımsız bırakmaz. Kim dünyada kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Her kim Müslüman’ın başındaki dünyaya sıkıntılarından birini kaldırırsa Allah da onun ahiret sıkıntılarında birini kaldırır. Her kim bir Müslüman’ın hatasını gizlerse Allah da kıyamet günü onun hatasını gizler,”* buyurmaktadır.

1- Haklara Saygı

İnsan ilişkileri açısından dünyanın geçmişine bakıldığında çok da iç açıcı bir tablo ile karşılaşmamaktadır. İnsanlığın babası kabul edilen Hz. Adem’in iki oğlu arasındaki çekişme, sonu ölümle noktalanmış kavgaya dönüşmüştür. O tarihten itibaren benzer olaylar hep yaşanagelmiş ve halen yaşanmakta olduğu gibi, yakın gelecekte de bundan vazgeçileceğinin işaretine rastlanmamaktadır. Ama Allah her gönderdiği peygamber aracılığı ile insanların başta yaşama hakkı olmak üzere tüm haklarına riayet edilmesini öğütlemiştir. Son peygamber Hz. Muhammed’in, zamanlama ve içeriği itibarıyla ayrı bir özelliğe sahip olan veda hutbesinde insanların aynı haklara sahip olduğunu *“Ey İnsanlar! Hepiniz Ademdensiniz, Adem ise topraktır. ...”* buyurmak⁴⁹ suretiyle en vurgulu bir şekilde ifade etmiş ve tek cümlede özetlemiştir.

Günümüzde, dünya milletlerinin bir araya gelerek teşekkül ettirdikleri insan haklarını korumaya yönelik organizasyonlara rağmen; dünyanın pek çok yerinde insanların vazgeçilmez ve dokunulmaz haklarından sudan bahanelerle mahrum edildikleri herkes tarafından bilinmektedir. Hak ihlallerinin olmadığını söylemek en hafif tabiriyle gerçeğin inkarı olur. Öyle ise insan haklarına saygı; menfaati olduğunda, kendisi de başkalarının haklarını ihlal edebilen insanların denetimi ile sağlanamaz. Bunun yerine her ne şart altında olursa olsun insanların haklarına saygı göstermenin gerekli olduğunu benimsemiş insanların bulunması gerekmektedir.

Allah, gönderdiği her peygamber aracılığı ile insanların birbirlerine eziyet etmelerini emretmiştir. Bu uyarıların başında da hayat hakkını ihlal etmemek gelmektedir. Bunun teyidini Kur’an’da bulmak mümkündür. *“İşte bu yüzdendir ki İsrailo-*

49 Ebû Dâvud, Edeb, 111; Tirmizî, Menakıb, 73; Ahmed b. Hanbel, II, 361, 524.

ğullarına şöyle yazmıştı: *Kim bir cana veya yer yüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur. Elçilerimiz onlara apaçık deliller getirdiler, ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler.*"⁵⁰

İnsanların birbirine eziyet etmemesi konusunda Hz. Peygamber'in de bir çok uyarısının olduğu bilinmektedir. Haksız yere suçsuz bir insanın öldürülemeyeceğini ve bu konuda insanlar arasında hiçbir fark olmadığını şu hadiste açıkça ortaya koymuştur: *"Haksız yere bir köleyi öldüren kimse cennetin kokusunu duyamaz, halbuki cennetin kokusu yetmiş yıllık mesafeden bile duyulur."*⁵¹

Hz. Peygamber Muaz b. Cebeli Yemen'e gönderirken şu tavsiyede bulunuyordu: *"Sen ehli kitap bir topluma gidiyorsun, onları öncelikle Allah'tan başka tanrı olmadığına ve benim de Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğumu tasdik etmeye çağır. Bunu kabul ederlerse Allah'ın kendilerine günde beş vakit namaz kılmalarını emrettiğini bildir. Bunu da yerine getirirlerse zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere Allah'ın kendilerine zekat vermelerini emrettiğini açıkla, bunu kabul ettiklerinde onlardan zekatı alırken sakın mallarının içinden en iyilerini seçerek alma. Unutma ki mazlumun duası ile Allah arasında perde yoktur."*

Hz. Peygamber, *"Her kim yemini ile bir Müslüman'ın hakkını elinden alırsa o kimseye Allah cehennemi vacip kılmış ve cenneti haram etmiştir. Bunun üzerine bir şahıs; pek az bir şey olsa da mı? Ey Allah'ın Elçisi! diye sordu. Hz. Peygamber; -Misvak ağacından bir çubuk dahi olsa (yine böyledir) buyurdu."*⁵²

İnsanların, mal, can ve namus gibi temel hak ve değerleri konusunda kendilerini güvende hissetmemeleri, fertler arasında karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı birlik ve beraberlik ruhunu zayıflatır. Bireyler arasında meydana gelen huzursuzluk, toplum içerisinde herkesi olumsuz şekilde etkileyecektir. Unutmamak gerekir ki, başkalarının huzurunu kaçıran insanlar, kendileri de gönül ve vicdan huzuru içerisinde yaşayamazlar. Başkalarının haklarını gasp ederek servet biriktirenlerden hiç kimse henüz o servetini öbür dünyaya götürebilmiş değildir.

Hz. Peygamber veda haccında insanlara son uyarılarını yaparken önemli meseleleri yeniden ve özet bir şekilde vurgulamıştı. İşte bunlardan birinde Hz. Peygamber *"... mallarınız, canlarınız ve namusunuz haramdır."*⁵³ buyurmuştu.

50 Mâide, 5/32.

51 Ebû Dâvud, Cenâiz, 3; Tirmizî, Nesâî, Kasame, 15.

52 Buhârî, Tevhid, 24; Müslim, İman, 218; Ebû Dâvud, Tirmizî, Tefsir-i Sure, 3/2; Nesâî, Kudat, 30; İbn Mace, Ahkam, 8; Dârimî, Büyü, 62; Ahmed b. Hanbel, I, 189, 420; İmam Malik, Akdiye, 11.

53 Buhârî, İlim, 37; Hacc, 132; Meğâzi, 77; Edeb, 43; Edâhî, 5; Hudûd, 9; Fiten, 8; Tevhid, 24; Müslim, Hac, 147; Kasame, 29; Tirmizî, Fiten, 6; Nesâî, Kuzat, 36; İbn Mâce, Menasik, 76; Dârimî, Mukaddime, 24; Menâsik, 34, 72; Ahmed b. Hanbel, I, 230; III, 313; IV, 76.

2- Değerlere Saygı

İnsanların birbirleri ile konuşurken güzel ve nazik ifadelerle konuşmalarını tavsiye eden Hz. Peygamber, küfürlü ve kırıncı sözler söylemeyi veya o tarz bir konuşma üslûbunu benimsemeyi kınayarak fasıklık olarak nitelemiştir. “Müslümanın birbirlerine karşılıklı kötü söz kullanmaları fâsıklık, öldürmesi ise küfürdür.”⁵⁴ Dinleri, milliyetleri, değer yargılarını oluşturan kültürleri farklı olan insanların kendi değerlerine göre kutsal kabul ettikleri şeylere tasvip etmeyecekleri ifade ve davranışlar göstererek insanları rencide etmemek gerekir.

Allah ve O'nun son peygamberi Hz. Muhammed, insanların bizâtihi kişiliklerine saygı gösterilmesi gerektiği gibi kendilerince kutsal kabul ettikleri değerlerine de saygı gösterilmesinin gerekliliğini ısrarlı bir şekilde vurgulamışlardır. Bunun insanlar tarafından yeterince iyi anlaşılabilmesi için de onların akıllarından çıkmayacak ve adeta zihinlerine kazınacak örneklerle anlatılmıştır.

İnsanların dinleri ya da dinlerine göre kutsal saydıkları şeyleri hafife almak, alay, etmek veya onlara inananları rencide edecek kötü şeyler söylemek, o insanlar ile diyalog ve dostluk kurmayı kolaylaştırmaz, aksine zorlaştırır. Dolayısıyla böyle bir tavır sergilemek müslüman için doğru değildir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “... ilahlarına küfretmeyin, cahillikle onlar da sizin Rabbinize küfrederler...”⁵⁵ Bu konuda Hz. Peygamber'in tavrı da gayet açıktır. Hayatı boyunca kendilerine İslamı tebliğ ettiği insanların din ve dince kutsal sayılan değerlerini alay ve hakaret konusu yapmamıştır. Şüphesiz bu durum onların inançlarını doğru kabul ediyordu anlamına gelmemektedir. Asıl mesele, kendince doğru olmasa bile bir insan ona inanıyorsa, inanç değerlerine saygı göstermektir. Bu yaklaşım sebebiyle tarihin her devrinde Müslümanlar için de sadece kendi ibadethaneleri değil her dinin kendi inanç sistemine göre kabul ettiği ibadethaneleri kutsaldır. Hatta savaş zamanlarında bile hiçbir dinin ibadethanesine zarar verilmemesi tavsiye edilmekte, üstelik bununla da kalınmayarak ibadethanelere sığınan insanlara dokunulmaması emredilmektedir. Bu durum, insanların dini inançlarına ve ibadethanelerine duyulan saygının ifadesidir.

Bir diğer husus insanların kişiliğine ve sosyal değerlerine saygıdır. Kendisine ve kendi değerlerine saygısı olan insanın başkalarının kutsal kabul ettiği değerlere de saygı duyması gerektiğini Hz. Peygamber şu çarpıcı örnekle açıklamaktadır:

Abdullah b. Amr'ın rivayetine göre Hz. Peygamber;

54 Buhârî, İman, 36; Edeb, 44; Fiten, 8; Müslim, İman, 116; Ebû Dâvud, Tirmizî, Birr, 51; İman, 15; Nesâî, Tahrîm, 27; İbn Mâce, Mukadime, 7, 9; Fiten, 4; Ahmed b. Hanbel, I, 171; 178; 385, 411, 433, 454,

55 Enam, 6/108.

“Büyük günahların en büyüklerinden birisi de kişinin kendi anne-babasına lanet etmesi (sövmesi) dir” buyurmuştu. Orada bulunanlar:

-Ey Allah'ın elçisi! İnsan kendi anne-babasına nasıl lânet eder (çirkin sözler söyler), dediler. Peygamber buyurdu ki;

“Bir adam başka birinin babası için çirkin sözler söyler; o da (karşılık olarak) onun anne ve babası için çirkin sözler söyler.”⁵⁶

Hz. Peygamber, hayatta olanlar bir tarafa ölmüş insanlar hakkında da kötü ve çirkin sözlerin kullanılmamasını isteyerek “Ölülere küfretmeyin; çünkü onlar, önden göndermiş oldukları amellerin karşılıklarına ulaşmışlardır”⁵⁷ buyurmuştur. Hadisin bir diğer rivayeti çok daha dikkat edilmesi gereken bir anlamı ifade etmektedir: “Ölülere küfretmeyin, çünkü hayatta olanlara eziyet etmiş olursunuz.”⁵⁸

3- İnsana Saygının En Somut Göstergesi Adalet

İnsanlık tarihi incelendiğinde Allah bir topluluğa peygamber gönderirken öncelikle ona insanlar arası ilişkilerin sevgi, saygı ve hoşgörü temeline oturan ve adalet ilkesinin ön planda tutulduğu bir anlayışla fertler arasındaki anlaşmazlıkların ve haksızlıkların giderilmesini ve bunu insanlara tebliğ etmesini emretmiştir. Nitekim ayette:

“İşte onun için sen (Tevhide) davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Aramızda tartışılacak bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş de O'nadır,”⁵⁹ buyurulmuştur.

“Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür.”⁶⁰

Toplum huzurunu temin edici esasların emredildiği ve insanlar arasında huzursuzluk çıkarabilecek kötü şeylerin yasaklandığı, insanların gerçekten üzerinde düşünmeleri gereken ilâhî mesajlardan biri de;

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çir-

56 Buhârî, Edeb, 4; Müslim, İman, 145, 146; Tirmizî, Birr, 4; Ahmed b. Hanbel, I, 10, 17, 309, 317; II, 164, 195.

57 Buhârî, Cenâiz, 97; Rikâk, 42; Müslim, Ebû Dâvud, Sünnet, 10; Tirmizî, Menâkıb, 58; Nesâf, Cenâiz, 52, Kasâme, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Dârimî, Siyer, 67; Ahmed b. Hanbel, I, 300; III, 11; IV, 252; VI, 180.

58 Tirmizî, Birr, 51; Nesâf, Kasâme, 23; Ahmed b. Hanbel, I, 300; IV, 252.

59 Şûrâ, 42/15.

60 Nisâ, 4/58.

kin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor,"⁶¹ ayetindeki ifadelerdir. Bilindiği gibi bu ayet her Cuma namazında hutbeden sonra okunmaktadır.

Hız. Peygamber'in, adaleti insanlığın geleceği ve huzuru açısından en temel unsurlardan biri olarak değerlendirdiğine ve toplumda adalete olan güvenin sarsılmasına çok önem verdiğine şahit olunmaktadır. Pek çok kaynaktan nakledilen meşhur bir olay vardır. Hız. Peygamber zamanında Medine'nin ileri gelen ailelerinden birine mensup Fatıma binti Kays adında bir kadın hırsızlık yapar. Yargılanır suçu kesinleşir. Cezanın infaz edilmemesi için sahabeden bazıları girişimde bulunmak isterler. Kendi aralarında bu konuyu Hız. Peygambere arz edecek birini ararlar. Akıllarına Hız. Peygamber'in çok sevdiği, henüz yaşı çok genç olan, Üsame b. Zeyd gelir. Hız. Peygamber'in onu çok sevdiğini ve isteklerini kolay kolay geri çevirmeyeceğini bilirler. Üsame Hız. Peygamber'e gider ve meseleyi arz eder. Hız. Peygamber'in tepkisi çok sert olur ve Üsameye "Allah'ın emrini yerine getirmemem konusunda bana aracı mı oluyorsun," diye çıkışır ve konuyla ilgili olarak konuşma yapacağını, insanların mescitte toplanmalarını duyurmasını ister. Halk toplanınca minbere çıkar ve şu uyarıyı yapar: "Unutmayın sizden öncekiler aralarında zengin ve güçlü kimseler suç işlediklerinde onları cezalandırmazlar, ama buna karşılık fakir ve güçsüz kimseler de suç işlediklerinde en ağır cezaları verirlerdi. İşte onlar bu yüzden yok oldular."⁶²

Sosyal yapı ve dokunun korunamadığı yerde insanların huzur içerisinde bir arada tutmak mümkün değildir. Bunun da öncelikli şartı, birlikte yaşayan insanların birbirlerine olan güveni ve aralarında herhangi bir anlaşmazlık çıktığında kendilerinin de haklarının korunacağına olan inançlarıdır. Yoksa insanlar kendilerini korumak için sadece kendi çıkarlarını koruyucu yöntemler geliştirme yoluna giderler ki bu toplum için yeni ihtilafları beraberinde getirir. İnsanlarda kişisel intikam duygusunu ortadan kaldırmanın tek yolu, herkese uygulanacağına güvenilen adalettir.

Adaletin Gerçekleşmesine Engel Olan Davranışlardan Sakınmak

Adaleti isteyen insanlar olduğu gibi onun gerçekleşmesini engelleyenler de yine insanlardır. Kendisi haksızlığa uğrayıp mağdur edildiğinde adalet isteyen insan, başkalarının mağduriyetine sebep olduğunda amacına ulaşmak için akıl almaz şeyleri yapabilmekte, adalete engel olmak için rüşvet, yalancı şahit, tehdit veya şantaj gibi her yolu denemekten geri durmayabilmektedir. İşte insanların başvurabileceği adaleti ortadan kaldırmaya yönelik her girişim de Allah ve O'nun peygamberi tarafından ya-

61 Nahl, 16/90.

62 Buhârî, Hudûd, 12; Müslim, Hudûd, 8, 9; Ebû Dâvud, Hudûd, 4; Tirmizî, Hudûd, 6; Nesâî, Sârik, 5-6; İbn Mâce, Hudûd, 6; Dârimî, Hudûd, 5; Ahmed b. Hanbel, III, 386.

saklanmışır. Bu yasakların da amacı mağduriyetler sonucu toplumda oluşacak güvensizlik, kin, nefret ve kan davası gibi önünün alınması mümkün olmayan kötülüklerin doğmasına engel olmaktır.

Adaletin Gerçekleşmesini Engelleyen Temel Unsurlar

Adaletin zedelenmemesi için herkesin üzerine düşeni yapması gerektiğini de Allah şu ayetle ikaz ederek belirtiyor:

“Ey İman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız, ve akrabanız aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin de olsalar, fakir de olsalar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten (insanlara eşit davranmaktan) sapmayın. (Şahitliği) eğer-büker (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁶³

Ayette de belirtildiği gibi çeşitli gerekçelerle adaletin tecellisini engellemek doğru değildir. Adaleti engelleyen sebepleri de birkaç ana başlıkta toplamak mümkündür ki bunların her biri hem Kur'an'da hem de Hz. Peygamber'in hadislerinde teyit edilerek yasaklanmıştır. Bunlar:

Adam Kayırma, Yalan, Yalan Şahitlik ve Rüşvet

Allah: *“Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o mallarla hakimlere rüşvet vermeyin.”⁶⁴* Hz. Peygamber de *“Rüşveti alan da veren de cehennemdedir.”* buyurmak suretiyle bu kötü davranışın cezasının ağırlığını açıklamaktadır.

Yalancı şahitlik adaleti yanılta en büyük etkenlerden biridir. Çünkü hakimler bir davada karar verebilmek için en çok şahitlere itibar etmektedirler. Bu kadar etkili bir görevin çeşitli mülhaza ve menfaatlerle kötüye kullanılması adaletin işlememesini sağlar ki bu da toplum için felaket demektir. İşte bu noktada Hz. Peygamber'in şu uyarısı gelmektedir: *“Bir gün Hz. Peygamber sahabe arasında yaslanmış otururken şöyle buyurdu: size büyük günahların en büyüklerini haber vereyim mi? Orada bulunanlar “evet Ey Allah'ın Rasûlü!” dediler. Hz. Peygamber: “Allah'a şirk koşmak ve anne-babaya saygısızlıktır” dedikten sonra yaslanmış vaziyette iken doğruldu ve “dikkat edin yalan söylemek ve yalan şahitliği yapmaktır”, buyurdu. Bu ifadeyi o kadar çok tekrar etti ki biz, keşke peygamber sussa dedik.”⁶⁵*

63 Nisâ, 4/135.

64 Bakara, 2/188.

65 Buhârî, Şehadet, 10; Edeb, 6; İstizân, 35; Müslim, İman, 143, 144; Tirmizî, Şehadet, 3; Birr, 4; Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, III,131; V, 36, 38.

Görüldüğü gibi insanları adaletten veya adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktan ayırabilecek iktisâdî, sosyal, psikolojik sebeplerin hepsi sayılarak insanlar uyarılmış, hükmeden yahut şahitlik eden kimsenin yalnızca Allah korkusunun tesiri altında hareket etmesi telkin edilmiştir. Abdest, namaz gibi ibadetler dinin direği, ferdin dînî hayatının temelidir. Allah'ın gönderdiği son din ve son peygamber insanı bir bütün olarak değerlendirip ferdin sağlık ve huzurunun temin edilmesi kadar toplum huzurunun da sağlanmasını ön planda tutmuştur. İşte bu maksatla; toplum huzuru için insanların sevdiği ya da sevmediği kimseler arasında ayırım yapmadan, adaletin gerçekleşmesine yardımcı olmalarını istemiştir. Şu ayetteki ifadelere dikkat edelim:

*“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu takvaya daha çok yakışan bir davranıştır. Allah'a (isyandan) sakının. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁶⁶ Bu bağlamda Hz. Peygamber de uyarıda bulunarak adalet dağıtma durumunda olanların yanılmalarına sebep olacak veya adalete sığınanların öyle anlamasına sebebiyet verecek ortam ve şartlarda hüküm vermemelerini tenbih ederek *“hakim öfkeli iken iki kişi arasında hüküm vermesin”*⁶⁷ buyurmaktadır.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in insanlarla olan ilişkilerinde ölçülü, dengeli ve gerektiğinde fedakar olduğu bilinmektedir. İnsanlar dostlarıyla bazen darlabilirler, ama dargın iken bile doğru ve hakikatten ayrılmayan dengeli ve ölçülü insan olmak, inanç noktasında samimi müslüman olmakla eş anlamlı değerlendirilmiş; bunun aksi, münafıklık gibi, Müslüman'a hiç yakışmayacak bir tavırla açıklamıştır. Hadiste *“dört özellik her kimde var ise o insan bu tavırları terk etmediği sürece kendisinde münafıklara ait bir huy var demektir, bunlar; konuşunca yalan söylemek, verdiği sözde durmamak, emanete ihanet etmek ve bir insanla arası açılınca onun aleyhine ağzına geleni söylemek”*⁶⁸ buyurulmuştur. Hz. Peygamber'in bu ifadeleri insanların birbirlerine karşı söz ve davranışlarının gayet samimi, bir o kadar da ölçülü ve dengeli olması gerektiğini anlatmaktadır. Hadiste açıklanan kötü huylardan uzak durulduğunda, insanlar arası ilişkilerde sıkça görülen ve güven duygusunu zedelediği için gerçek dostlukların kurulmasının önünde ciddi bir engel olarak duran riya ve iki yüzlülük ortadan kalkacaktır.

66 Mâide, 5/8.

67 Buhârî, Ahkam, 13; Müslim, Akziye, 16; Ebû Dâvud, Akziye, 9; Tirmizî, Ahkam, 7; Nesâî, Kuzat, 32; Ibn Mâce, Ahkam, 4; Ahmed b. Hanbel, V, 36, 38.

68 Buhârî, İman, 24; Müslim, İman, 106; Ebû Dâvud, Sünnet, 15.

Toplumdaki fertlerin birbirleriyle diyalogunda rezerv koydukları ve pek çok insanın şikayet konularının başında gelen hususlardan birisi de; çıkar ilişkilerinin ön planda tutulması sebebiyle gerçek dostun bulunmaması ve hakiki anlamda dostluk ilişkisinin kurulamamasıdır. Konu üzerinde dikkatle durulursa, toplumda güven bunalımına yol açan ciddi problemlerin başında, bu meselenin yer aldığı görülür. Çoğu kez arkadaşlık ve dostluklara, ön plana çıkarılan kişisel çıkarların gölgesi düşer. Çünkü hiç kimse, kendisi ile belli çıkarlar için yakınlaştığından şüphe ettiği insanlara karşı samimi bir dostluk gösteremez ve bu tip insanlarla uzun vadeli arkadaşlık kurmayı düşünemez. Halbuki Hz. Peygamber; insanların birbirlerini çıkar için değil, Allah'ın rızasını kazanmak gibi yüce bir gaye için sevmelerini ve bu gayeye uygun davranışlar göstererek dostluklarını sürdürmelerini istemektedir. Bu isteğini de çok yüksek bir ideale bağlayarak şöyle buyurmaktadır: *“Üç duygu var ki bu üç duygu her kimde bulunursa o insanlar inancın bütün güzelliklerini tadarlar. Bunlar; “insana; Allah ve Resûlünün, bu ikisinin dışında kalan herkes ve her şeyden daha çok sevgili olması, kişinin sevdiği bir insanı sadece Allah için sevmesi, inandıktan sonra tekrar küfre dönmeyi en azından ateşe atılmayı istemediği kadar kerih görmesidir.”*⁶⁹

Müslüman; iman ile amel, ilim ile din arasındaki ahengi yakalamak zorundadır. Allah'a ibadetinde her türlü riyadan kaçınarak ihlas sahibi olmaya özen gösterdiği kadar, insanlarla ilişkilerinde de içten, samimi ve sevgi dolu olmak durumundadır. İnsanların istisnasız hepsinin fitratında var olan bu sevgi ve saygının sürekli ve sağlıklı olması gerekmektedir. Bunun için de, başta aile bünyesinde olmak üzere, toplumun tüm kesimlerinde insanların doğru bilgilendirilmesi ve olumlu davranışlara yönlendirilmesi esastır. Bu konuda fertlerin görevlerini eksiksiz yerine getirmeleri birinci öncelikli meseledir. Çünkü sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için her şahıs, toplum içinde bulunduğu yer ve konumdaki görevini aksatmadan yerine getirmek durumundadır.

69 Buhârî, İman, 9; Edeb, 42; İkra, 1; Müslim, İman, 66; Ebû Dâvud, Tirmizî, İman, 10; Nesâî, İman, 3; İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, III,174, 207, 230, 248, 278, 288.